

Dag van het Kasteel geeft Covid-proof invulling aan de rol van water

Met de smartphone langs buitenplaatsen

Voor het tweede jaar op rij stond de organisatie van de Dag van het Kasteel voor de uitdaging het evenement op aangepaste wijze te vieren. Het programma van de 14e editie was zo ingericht dat bezoekers de manifestatie Covid-proof konden beleven.

TEKST: ROBERT LIGTHELM

DE HOGE SCHIELANDESIJK MET DE MOLENAARSWONING, MOLEN DE ZONNEBLOEM EN DE VOORMALIGE BUITENPLAATS 'IN DEN RUSTWAT', NU HERBERG. GETEKEND DOOR CAREL BENDORP (1736-1814) IN 1783 (BRON GEMEENTE-ARCHIEF ROTTERDAM).

Op de Dag van het Kasteel (tweede pinksterdag, 24 mei) waren op verschillende locaties wandelingen, verzameld in de Spacetime Layers app.

Zo kon de liefhebber individueel of met het gezin op stap. In plaats van een gids ter plaatse diende de smartphone in de broekzak als wegwijzer. De wandelingen blijven beschikbaar, dus eenieder kan er met de app in de hand nog steeds op uit.

Thema

Onderweg geven bijzondere waterelementen invulling aan het thema van de Dag van het Kasteel 2021: *Wat? Water! De rol van water op kastelen en buitenplaatsen.*

Wandelaars worden verrast met verhalen over de vijvers, de industrie op het landgoed, opmerkelijke beplanting of de invloed van de huidige waterhuishouding op de buitenplaats. Alle tochten zijn gelardeerd met achtergrondinformatie, (historische) foto's en filmpjes.

In de stad

Een ervan is de 'stadswandeling', een Rotterdamse route langs bestaande en verdwenen Kralingse buitenplaatsen. Kralingen is pas sinds de annexatie van 1896 een wijk aan de oostkant van het centrum van de Maasstad.

Vanaf de 12e eeuw was het een ambachtsheerlijkheid waarvoor de rechten werden verleend door de graaf van Holland. Eigenaar was de heer van Kralingen en dat bleef zo tot 1672.

Toen verkocht de laatste particuliere eigenaar, de minderjarige jongen Du Faget van Alkemade, zijn ambachtsheerlijke rechten aan de gemeente Rotterdam.

Sindsdien waren de burgemeesters van de stad ambachtsheer; een van hen was vertegenwoordiger bij de Staten in Den Haag. Een functie die hij behield tot zijn dood; vandaar dat hij de 'sterfman' werd genoemd.

Wiel

De middeleeuwse ambachtsheren moesten ergens wonen. Daartoe bouwden ze het kasteel van Kralingen buitendijks van de noordelijk gelegen Oudedijk. Die moest het land beschermen tegen het water van de Merwede, later de Maas genoemd. In het moeras lag een meertje, een zogenoemd wiel.

Een wiel is een plas die na overstroming in het land achterblijft. Hugo, de eerste ambachtsheer van Kralingen, vond dat een uitstekende plek om een burcht op te trekken en de wiel als gracht te gebruiken.

Het kasteel werd een paar maal verwoest en herbouwd; de gemeente Rotterdam kocht in het rampjaar een ruïne. Die ging tegen de vlakte uit angst dat oprukkende Franse troepen zich er zouden vestigen om van daaruit de aanval op Rotterdam te openen. Dat is echter nooit gebeurd.

Kralingse buitenplaatsen

Intussen begon Kralingen, toentertijd vele malen groter dan

DE BUITENPLAATS 'S-GRAVENHOF GESCHILDERD DOOR JOHANNES VERHEUL (1860-1948) IN 1932 (BRON GEMEENTEARCHIEF ROTTERDAM).

LINKS BOVEN: OP ZONDAG-MIDDAG WANDELDE MEN VANUIT ROTTERDAM EEN RONDJE LANGS DE BUITENPLAATS (BRON MUSEUM ROTTERDAM).

LINKS ONDER: AAN HET ECHTPAAR MADRY IS HET BEHOUD VAN DE KRALINGSE PLAS, HET ROZENBURG PARK EN DE KRALINGSE PLASLAAN TE DANKEN. IN HET PARK STONDEN IN HUN TIJD VIJF VAN DEZE PAVILJOENS (PARTICULIERE VERZAMELING).

HET PARK VAN LANDGOED ROZENBURG. HET HUIDIGE PARK IS ER NOG STEEDS IN TE HERKENNEN. GESCHILDERD ROND 1880 DOOR P.A. SCHIPPERUS, 1840-1929 (PARTICULIERE VERZAMELING).

Rotterdam, zich rap te ontwikkelen. De turfsteckerij werd er belangrijk en op de Oudedijk kwam een van de eerste bestrate wegen in Nederland. Tolhuizen en herbergen deden hun intrede.

Inmiddels was ook een tweede dijk aangelegd, de Schielandsche Hogedijk die de oevers van de Merwede volgde. Niet al het land was meer in het bezit van de ambachtsheer en er kwamen voor het eerst buitenplaatsen. Zo is rond 1600 buitendijks 'In den Rustwat' neergezet en aan de Oudedijk verscheen Jerusalem. Beide buitenplaatsen behoorden tot de vroegste buitens in de Lage Landen.

'In den Rustwat', nu onderdak van een bekend gelijknamig Rotterdams restaurant, is na de watersnoodramp van 1953 naar binnendijks land verhuisd. Jerusalem verrees op de plaats van een oude middeleeuwse boerderij, het 'Hof van Prendwijck'.

Zo ontstonden buitens vaak op de plaats van een boerderij. Af en toe werd een herenkamer aangebouwd en soms – zoals waarschijnlijk bij Jerusalem – een heel nieuw aanzienlijk huis. Jerusalem lag aan de Oudedijk, ook wel de 's-Gravenweg, de weg van 'zo oud als de weg naar Kralingen'.

Eerste voorbeeld kwakelbrug

De oudste afbeeldingen die van Jerusalem bestaan, dateren uit het jaar 1750. Ze zijn bijzonder omdat ze het eerste voorbeeld van een kwakelbrug bevatten.

FRAGMENT UIT SCHILDERIJ VAN JAKOB KORTEBRANDT (1697-1777) UIT 1750 VOORSTELLEND 'HET HUIS JERUSALEM AAN DE OUDEDIJK'. DEZE BUITENPLAATS WAS EEN VAN DE EERSTE IN NEDERLAND (BRON GEMEENTEARCHIEF ROTTERDAM).

Mogelijk al in de 16e eeuw heeft de ambachtsheer van Kralingen verordonneerd dat langs de twee grote veensloten of weteringen, de Groene Wetering en de 's-Gravenwetering, op marktdagen voor schuiten vrije doorgang moest bestaan.

Rijke boeren en later bewoners van de buitenplaatsen vonden het natuurlijk hinderlijk dat ze op die dagen hun erf niet op- en afkonden. Daarop bedachten ze de kwakelbrug. Die bestond uit twee delen. Een gewone ophaalbrug waar karren en koetsen overheen konden, die op marktdagen (van oudsher dinsdag en zaterdag) werd opgehaald. Daaraan vast werd een verhoogde voetgangersbrug gebouwd, hoog genoeg om de schuiten onderdoor te laten gaan. Boven op de verhoogde brug was een deur die gesloten kon worden.

In de loop van de 17e en 18e eeuw waarin steeds meer buitenplaatsen langs deze 's-Gravenweg - Oudedijk verreesen, nam het aantal kwakels gestaag toe. Uiteindelijk zijn er in de 19e eeuw veertig tot zestig geweest. Nu resteren er nog slechts twee die helemaal intact zijn.

Buitens tussen rivier en plassen

Na de bouw van de eerste twee buitenplaatsen volgden in snel tempo maar liefst 41 andere. Van sommige rest niets anders dan de naam of een advertentie waarin sloopmateriaal wordt aangeboden.

De meeste lagen aan de 's-Gravenwetering langs de 's-Gravenweg en de Oudedijk, populair vanwege de bestrating waardoor de stad Rotterdam in korte tijd goed te bereiken was.

Een blik op kaarten uit de eerste helft van de 19e eeuw leert dat Kralingen een redelijk smal dorp was geworden, ingeklemd tussen de rivier en de plassen. In de loop van de 19e eeuw zijn de meeste gedempt.

Achterplas behouden

Behouden is de Achterplas (nu Kralingse plas). Dat is te danken aan de laatste bewoners van Rozenburg, het echtpaar Madry.

Het paar had de vooruitziende blik dat er ruimte moest komen waar de snel groeiende bevolking van Rotterdam zich kon verpozen. Een plas met daaromheen groen zou daar toe ideaal zijn. De andere locatie voor buitens was langs de Merwede.

In totaal zijn er vandaag de dag nog vijf buitenplaatsen, waaronder het beroemde 'Trompenburg tuinen en arboretum', en twee die particulier bewoond worden. Mede hierdoor – maar ook door de verdwenen buitens – is in Kralingen toch iets van een groen lustoord bewaard.

Naast de wandeling langs de Kralingse buitenplaatsen staan taal van andere routes in de Spacetime Layers app. De app (beschikbaar in de App Store en Google Play Store) is gratis te downloaden. Zoek op Dag van het Kasteel en trek erop uit. Of kijk op www.dagvanhetkasteel.nl

Het boek 'De Kralingse buitenplaatsen van de 16e tot de 21e eeuw, een vergeten Arcadië' van auteur Robert Ligthelm is te koop in de boekhandel of bij de uitgever www.picturespublishers.nl voor 34,95 euro.

DE KWAKELBRUG VAN BUITENPLAATS LANDZICHT. DE BRUG IS VANWEGE BOUWVALLIGHEID NA DE OORLOG GESLOOPT (BRON GEMEENTEARCHIEF ROTTERDAM).